

TALABALARNI ONA TILI DARSLARIDA DIVERGENT TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH MUAMMO SIFATIDA

Adizova Nigora Baxtiyorovna

Buxoro davlat Pedagogika instituti dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14279949>

Annotatsiya: Maqolada ta'lim tizimida samarali o'qitish texnologiyalaridan biri – bu muammoli o'qitishdir. Muammoli o'qitishning mohiyati muammoli vaziyatni vujudga keltirish orqali yangi bilimlarni mustaqil o'zlashtirishdan iboratligi ta'kidlab o'tildi.

Kalit so'zlar: divergent, intellektual, diqqat, idrok, assotsiatsiyalar jarayoni, tafakkur, reproduktiv, ijodiy fikrlash.

Hozirgi ta'lim tizimida samarali o'qitish texnologiyalaridan biri – bu muammoli o'qitishdir. Uning vazifasi faol bilish jarayoniga undash va tafakkurda ilmiy-tadqiqot uslubini shakllantirishdir. Muammoli o'qitish ijodiy faol shaxs tarbiyasi maqsadlariga mos keladi. Pedagogik adabiyotlarda muammoli o'qitishning turli ta'rif va tavsiflari bor. Muammoli o'qitishning mohiyati muammoli vaziyatni vujudga keltirish orqali yangi bilimlarni mustaqil o'zlashtirishdan iborat.

Muammoli vaziyat muayyan pedagogik vositalarda maqsadga muvofiq tashkil etiladigan o'ziga xos o'qitish sharoitida yuzaga keladi. Shuningdek, o'rganilgan mavzular hususiyatlaridan kelib chiqib, bunday vaziyatlarni yaratishning maxsus usullarini ishlab chiqish zarur. Shunday qilib, o'qitishda muammoli vaziyat shunchaki “fikir yo'lidagi kutilmagan to'siq” bilan bog'langan aqliy mashaqqat xolati emas. U bilish maqsadlari maxsus taqozo qilgan aqliy taranglik xolatidir. Bunday vaziyat negizida avval o'zlashtirilgan bilimlar va yangi yuzaga kelgan vazifani hal qilish uchun aqliy va amaliy harakat usullari yotadi.

Muammoli ta'lim talabalarning aqliy harakatlarida tayyor aqliy mashqdan foydalanishida yordam beradi. Muammoli ta'lim o'qituvchidan talabalarning sistematik suratda bilish harakatlarini keltirib chiqaradigan muayyan harakatlarni talab qiladi.

Bu harakatlar yangi tushunchaning mohiyatini ochib beruvchi usulni mustaqil o'rganishi bilan xarakterlanadi.

Muammoli ta'lim bilan an'anaviy ta'lim orasidagi farqni bir ikki holatda ko'ramiz.

Ular asosan maqsad va pedagogik prosessni tashkil qilish tamoyillariga ko'ra farq qiladi.

Tarkib topayotgan ta'lim tipining maqsadi – ilmiy bilish natijalarini o'zlashtirish o'quvchilarni fan asoslari bilan qurollantirish hamda ularda tegishli ko'nikma va malakalarni hosil qilishdir.

Muammoli ta'limning maqsadi ilmiy bilish, bilimlar sistemasi natijalarini o'zlashtirishgina emas, balki bu jarayon natijalariga erishish yo'lini ham o'zlashtirishdir.

O'quvchining mustaqil bilishini shakllantirish hamda uning ijodiy qobiliyatini o'stirishdir.

“O'qituvchi tomonidan tashkil qilinadigan izohli-illyustrativ ta'lim asosida o'quvchilarga fandagi tayyor xulosalarni berish yotadi.”¹ Muammoli ta'limni tashkil qilish asosida o'quvchining mustaqil bilishini shakllantirish hamda uning ijodiy qobiliyatini o'stirishdir.

Izohli ta'limda o'quvchilarning izlanishli faoliyat elementlari ayniqsa predmet mazmunining o'zi masalani yechishni kuzatishni umumlashtirishni nazarda tutadigan tabiiy

¹ Maxmutov M. Maktabda problemali ta'limni tashkil qilish. T. “O'qituvchi”, 1981, 18-bet.

matematika sinfidagi predmetlarni o'rganishda istisno qilinmaydi. Biroq o'qituvchitomonidan fandagi tayyor xulosalarni o'quvchilarga yetkazish, xususan ijtimoiy sikldagi predmetlarda ustunlik qiladi.

Muammoli ta'limda ham reproduktiv faoliyatni talab qiladigan masala va topshiriqlarni o'qituvchi tushuntirib berishi va uni o'quvchi tomonidan bajarilishi istisno qilinmaydi. Biroq tabiiy-matematika sikli predmetlarida izlanishli faoliyat tamoyili ayniqsa ustunlikka ega.

Shunday qilib o'quv jarayonini tashkil qilish xarakteri muammoli ta'limning izohli ta'limdan farqi negizida qurilgan. Izohli ta'limda o'qituvchi dalillarni o'zi bayon qiladi, o'zi ularni tahlil qiladi va yangi tushunchakarning mohiyatini tushuntiradi. Yangi teoremlar, qoidalar, qonunlarni aniqlashni o'zi ta'riflaydi. Ko'rinib turibdiki, bu yerda muammoli vaziyatlar yo'q.

Bunda talabalar o'qituvchining tushuntirganlarini tinglaydilar va idrok etadilar hamda yangi bilimlarni esda qoldirish yo'li bilan yangi harakatlarni esa o'qituvchi harakatiga taqlid qilish yo'li bilan o'zlashtiradilar.

Muammoli ta'limda o'qituvchi faoliyati shundan iboratki, u zarur hollarda eng murakkab tushunchalar mazmunini tushuntira borib muntazam ravishda muammoli vaziyatlar vujudga keltiradi, o'quvchilarni dalillardan xabardor qiladi va ularning o'quv bilish faoliyatini shunday tashkil qiladiki, bunda o'quvchilar dalillarni analiz qilish asosida mustaqil ravishda xulosa va umumlashmalar qonunlarni aniqlab ifoda qilishni yoki ma'lum bilimlarni yangi vaziyatlarda mustaqil qo'llanishni yoki nihoyatda borliqni badiiy tasvirlashni o'rganadi, insho yozadi, rasm chizadi.

Natijada o'quvchilarda aqliy operatsiya va harakatlar malakasi bilimlarni amaliyotda qo'llanish malakasi hosil bo'ladi, diqqat, iroda, ijodiy tasavvur, faraz qilish rivojlanadi, yangi bilimlarni kashf qilish hamda gipotezalarni ilgari surish va asoslash yo'li bilan yangi harakat usullarini topish qobiliyati tarkib topadi.

Tabiiyki, yuqorida ko'rsatilgan qoidalarni mutlaq deb bilish to'g'ri emas, chunki o'zlashtirish prosessning harakteriga ta'sir etuvchi boshqa omillar haqida gapirmaganda o'qituvchining o'zi ham har bir o'quvchi ham o'z individualligiga egadir. Shuning uchun ham aynan bir mavzuni muammoli o'rganish usullari o'quvchilarning individual qobiliyatlarini rivojlanish va umumta'lim tayyorligi darajasini shart qilib qo'yadigan turli xil variantlarga ega.

Muammoli ta'lim bu o'quvchiga beriladigan bilimning qaysi qismini, qanday yo'l bilan berish muammosini samarali hal qilishga qaratilgan o'qituvchi faoliyatidir. Muammoli ta'lim darsda bir vaqtning o'zida o'qituvchi va o'quvchilarning hamkorlikdagi harakati bo'lib, u o'quvchi shaxsidagi muhim belgi-ijodiy fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi. N.G. Dayri aytganidek, darsda o'rganiladigan mazmunning murakkab qismini o'zlashtirishda o'qituvchining faoliyati qanday bo'lsa, o'quvchi faoliyatini ham shu darajaga etkazish muammoli ta'limning asosiy maqsadidir.

References:

1. Maxmutov M. Maktabda problemali ta'limni tashkil qilish. T. "O'qituvchi", 1981, 18-bet.
2. Богоявленская, Д.Б. Психология творческих способностей [Текст]: учеб, пособие для студ. высш. учеб, заведений / Д.Б. Богоявленская. - М.: Академия, 2002. - 320 с.
3. Вяткин, Л.Г. Самостоятельная работа учащихся на уроке [Текст]: лекция по

педагогике для студентов университета / Л.Г. Вяткин. - Саратов: Изд-во Саратов. ун-та,
1978. - 25 с.

